

Marianna Oravcová. Akcia B [Acțiunea B], Ústav Pamăti năroada, Bratislava, 2020, 303 p.

Căderea comunismului a permis cercetătorilor din fosta Cehoslovacie să înceapă un îndelungat proces de sondare a arhivelor naționale secretizate și inaccesibile până atunci. Pe autoarea cărții *Akcia B*, Marianna Oravcová, după cum recunoaște în *Mulțumiri* (Poďakovanie), în primele pagini din carte, a fascinat-o tema imediat după anul 1991. Scopul cărții – după cum declară autoarea – a fost prezentarea faptelor legate de persecuțiile din perioada postbelică, centrate pe un fenomen puțin urmărit de istoriografia cehoslovacă, anume evacuarea forțată combinată, adesea, cu munca forțată, în contextul politic și juridic de atunci, în cazul de față al Slovaciei. În final, arată care au fost modalitățile de eliminare a urmărilor anilor '50, până în anul 1968 și, apoi, după anii '90, într-un context politic nou și diferit.

Realizarea cărții a însemnat deștelenirea miilor de documente din arhivele Slovaciei, autoarea concentrându-se doar asupra acestei părți din fosta Cehoslovacie. Cercetările minuțioase s-au finalizat, după 25 de ani de preocupări, prin apariția volumului de față. Cartea tratează o acțiune a Partidului Comunist Cehoslovac, care și-a propus evacuarea persoanelor/familiilor incomode din punct de vedere politic din Bratislava, dar și din alte orașe din țară, cu scopul eliberării apartamentelor și caselor în favoarea noii clase politice (dar a fost o acțiune mai ales pentru scoaterea din Bratislava și din marile orașe a unor elemente sociale incomode). „Acțiunea B”, o acțiune pusă la cale de capii Partidului Comunist, s-a desfășurat între anii 1952-1953 și a schimbat viața și soarta a sute de familii. Fenomenul, bazat pe o legislație dură, pe o hotărâre de partid, s-a caracterizat prin dislocarea persoanelor și a familiilor incomode în locuri necunoscute, în general îndepărtate. O hotărâre abuzivă și nedreaptă, care coincidea adesea și cu munca manuală grea, care încălca toate drepturile omului.

Introducerea în context istoric, prin care este prezentată schimbarea paradigmei politico-sociale din Slovacia de la sfârșitul războiului, îl pune în temă pe cititor cu noua situație politică apărută după primăvara anului 1945. Chiar dacă noua legislație, din anul 1948, prevedea dreptul locuitorilor de a se așeza în orice loc din republică, faptul totuși putea fi limitat în *interes public în baza legii*. Această lege a fost publicată la 9 mai 1948 (Legea nr. 150). În acest

context, a fost urmat exemplul măsurilor luate în Rusia după Revoluția bolșevică și în construirea Uniunii Sovietice. Instrumentul luptei de clasă, aplicat și în Slovacia, se baza pe evacuări și confiscări de apartamente și obligarea locuitorilor la muncă forțată. Chiar dacă această față a terorii aplicate în Uniunea Sovietică asupra locuitorilor săi indezirabili a fost cunoscută și dincolo de granițele ei, metodele bazate pe ideologia identică, centrată pe lichidarea unei anumite părți a populației, ea a devenit proprie în unele țări din Europa, deci și în Cehoslovacia.

Persecuțiile care au avut loc între anii 1949 și 1954 au implicat deportările în masă ale locuitorilor din capitalele Bulgariei, Ungariei, Iugoslaviei și României. Autoarea a intrat în posesia unor informații despre deportarea mai multor mii de locuitori, inclusiv evrei, în mai 1951, din Budapesta. În Iugoslavia, autoarea știa despre Slovenia, unde au fost mutați locuitorii orașelor la țară. Despre România a obținut informații din bibliografie. Spre exemplu, informațiile după care, din anul 1952, locuitorii orașelor din România nu aveau voie să schimbe locuințele fără permisiune sau că, la data de 24 februarie 1953, s-au luat „măsuri de evacuare din București și alte orașe a unor elemente dușmănoase” (p. 29). Astfel, amintește că din București au fost dislocate multe categorii de locuitori, ceea ce s-a întâmplat și la 3 martie 1949, când circa trei mii de proprietari de pământ bogați au fost evacuați forțat sau, în anul 1951, când a avut loc marea operațiune de deportare în Bărăgan (p. 33).

„Acțiunea B”, ca și cele din țările devenite „democratice”, care a dus la strămutarea a zeci de mii de locuitori din locurile lor de baștină, a fost îndreptată spre soluționarea crizei de locuințe în vederea mulțumirii noii clase sociale de constructori ai socialismului. Spațiile astfel obținute deveneau oricum insuficiente, iar construirea noilor capacități de locuire era departe de a fi îndestulătoare. Rezultatul „curățirii” orașului Bratislava a nemulțumit Comitetul Central al Partidului Comunist Cehoslovac și s-a pornit acțiunea T-43, prin care s-au umplut lagărele de muncă silnică înființate în 1948. În sfârșit, în primăvara anului 1952, lupta pentru curățirea politică și obținerea de locuințe s-a soldat cu apariția Acțiunii B-B de la *byty*, adică locuințe, în numele legii și împotriva cetățenilor. Textul cărții este ilustrat cu un mare număr de fotocopii ale documentelor, proceselor-verbale, mărturii ale hotărârilor organelor de partid luate împotriva oamenilor, semnate și parafate. Astfel, s-au publicat aici numele responsabililor vinovați, membri ai organelor administrative ale statului, care și-au asumat dreptul de a hotărî despre apartamente, case familiale, găsind modul de a-i discredita pe proprietarii lor, în consecință ajungându-se la golirea locuinței/casei în numele legii (Legea nr. 138/1948).

În capitolele *Prin democrația populară până la dictatura proletariatului, Nedreptatea juridică, Persecuțiile extrajudiciare, Acțiunea B-B de la byty / apartamente și Atitudinea post-noiembrie față de persecuțiile anilor 1950*, autoarea Marianna Oravcová arată cum s-au organizat organele statului în

vederea curățirii Bratislavei (și a orașului Praga), în septembrie 1948, cum se pregăteau măsurile care trebuiau să ducă la „eliberarea” orașului de persoane nedorite, indezirabile, în același timp, fiind o metodă agreată pentru obținerea de apartamente pentru funcționarii politici ai partidului sau ai ȘTB / Securității, numărul acestora fiind în creștere. Rândul indezirabililor era lung și cuprinzător; de la persoane implicate politic în perioada interbelică (și în vremea Statului Slovak), membri ai fostului Partid Democrat, membri ai fostei burghezii, mici proprietari, oameni de afaceri etc., urmând ca toți aceștia să fie supuși și altor sancțiuni pe lângă exproprierea locuinței. În anul 1952 se încheiau două valuri de mutări și se pregătea cel de-al treilea val, care se baza pe noi hotărâri ale Comitetului Central al Partidului. Această fază a început la Brno la 1 noiembrie 1951, vizând circa 600-800 de persoane. Chiar dacă deciziile au fost luate în regim secret, mecanismele fenomenului nu au rămas complet necunoscute. În anul 1952 a fost pusă în mișcare Acțiunea K. P. R., care privea ierarhia Bisericii, spre exemplu.

La începutul anului 1952 era gata următorul val de exproprieri în Slovacia, ca urmare a „curățirii capitalei și a marilor orașe de elemente ostile pentru noua formație politică”. În carte sunt aduse multe informații extrem de detaliate despre hotărârile luate, departe de a avea substanță democratică, cu un vocabular însoțitor dur, dușmănos, dogmatic, dictatorial. Alegerea victimelor pentru noul val se afla pe „umerii” unei comisii ce cuprindea 38 de membri selectați cu atenție, în frunte având un muncitor responsabil, energic și fără compromisuri. Însă, de fapt, hotărârile au fost luate de o altă comisie, mai specială, formată din membrii Comitetului Central al Partidului. După cum afirmă autoarea, „tacticile dovedite ale luptei de clasă dădeau roade. S-au distins foarte clar două categorii ireconciliabile de oameni: „una desemnată drept dușmani [...] pentru care drepturile civile și libertățile omului, garantate chiar și prin Constituție, au încetat să se aplice, cealaltă a fost ridicată la poziția aleșilor, pe care partidul și i-a obligat prin favorizarea lor în obținerea unui apartament” (p. 116).

Pregătirea „Acțiunii B” s-a arătat a fi destul de complicată și pentru comisiile și comitetele care se ocupau de ea. Unele hotărâri erau luate în pripă, se contraziceau și nu respectau propriile indicații. Realizarea unei liste pasibile s-a arătat a fi dificil de realizat și pentru că acestor oameni/familii trebuia să li se găsească o altă locuință. După cum rezultă din documentele publicate, depistarea celor 1378 de locuințe (p. 129) nu era ușor de realizat, de fapt, și acest număr a fost foarte mult discutat. Datele aplicării hotărârilor se schimbau pe parcurs, iar identificarea locurilor de muncă pentru cei strămutați era și ea o temă (gate, cărămidării, cariere, șantiere de construcții etc.), până s-a ajuns la data de 15 iulie 1952. Acțiunea a pornit de la 165 de persoane – foști miniștri, deputați, oameni bogați și alți „dușmani ai poporului” (plus familiile acestora). Măsurile se soldau cu sechestrarea proprietăților și a averilor personale și erau puse în

aplicare treptat, implicând zeci de familii. Locuințele eliberate ajungeau la marea partidului, dar și la mai puțin însemnații activiști de partid. Un rol important în toată procedura, pe lângă oamenii politici, l-a jucat Securitatea.

Aceste strămutări treptate au durat până în luna august a anului 1953 și s-au desfășurat în circa 17 etape. Cu tot acest efort, locuințele în oraș nu au fost destule și nici construcția noilor blocuri nu a putut acoperi necesarul pentru cei favorizați. Nu s-a întâmplat de puține ori ca discreditarea unor persoane să-și fi greșit ținta, iar etichetarea unora ca fiind „dușmani ai statului” să trebuiască anulată, ceea ce chiar și în aceste rânduri de populație a creat nemulțumiri. Între cei urmăriți s-au aflat și foști partizani, antifasciști, oameni trecuți prin lagăre de concentrare, care au protestat împotriva deportării și exproprierii apartamentelor lor, iar unii dintre ei au reușit să și fie auziți. Scrisorile lor de protest sau intervenții la înalți demnitari comuniști au fost identificate de autoare, iar în lucrare găsim o seamă de nume care se încadrează în această categorie.

După încheierea acțiunii de la Bratislava sau chiar și în paralel cu ea, au urmat alte orașe din Slovacia – Košice, Žilina, Nitra, Martin, Komárno etc. Interesul organelor de partid și de stat a avut în vedere construirea unor noi fabrici, mai ales în capitale de regiuni, ceea ce a însemnat o importantă creștere a necesarului de locuințe pentru muncitori. Formarea listelor cu persoane indezirabile a înaintat mai greoi aici decât s-a întâmplat în cazul Bratislavei. Aici a intervenit implicarea locală a cadrelor de partid, iar exagerările și interesele personale în luarea hotărârilor stârneau nemulțumirea populației, dar și a organismelor centrale. În a doua jumătate a anului 1953, „Acțiunea B” se apropia de sfârșit. Comisia specială care se ocupa de ea a fost dizolvată. Au fost numite persoane care s-au îngrijit de ștergerea urmelor, iar comisia specială care se ocupa de „Acțiunea B” a fost sever mustreată, ea aflându-se, după cum spun documentele, în contradicție cu legislația socialistă și cu construirea noii societăți socialiste. A fost un episod dispărut din atenția oficialilor, dar cei care au suferit în urma samavolnicilor nu se mai puteau întoarce înapoi la viața lor dinainte.

Într-un subcapitol găsim rezultatele unui sondaj sociologic realizat de autoare, în care a cercetat mai multe aspecte ce rezultă din documentele păstrate. Cine au fost cei evacuați? Membri ai partidelor din perioada interbelică și simpatizanții lor, foști capitaliști, adică proprietari de întreprinderi, firme, tipografii, magazine, librării, farmacii, cei care au „exploatat” 20-25 de lucrători, directori ai băncilor, finanțiști, proprietari și directori de hoteluri, notari, avocați și mulți alții. Din altă categorie au făcut parte evreii, mulți dintre ei fiind întorși din lagăre de concentrare în care și-au pierdut familiile, oameni ai bisericii, călugări și călugărițe, dar și soldați întorși de pe front, unde au luptat în armata slovacă, piloți din aviația militară cehoslovacă, care au urmat guvernul în exil de la Londra și au luptat în război alături de aviația britanică; au zburat prin România în Uniunea Sovietică și astfel au ajuns în Marea Britanie (p. 244). Din

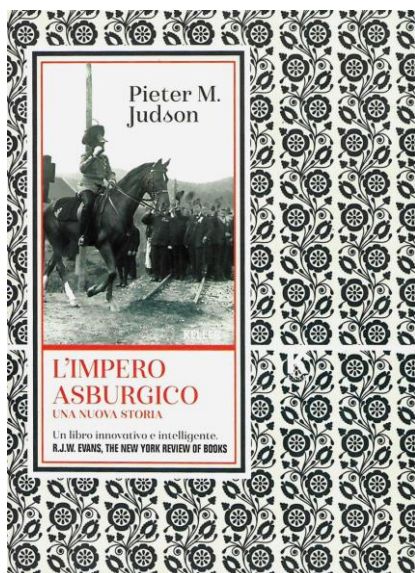
punctul de vedere al originii sociale, persoanele evacuate proveneau din rândurile populației modeste, de la țară și din orașe, care, prin muncă proprie, în perioada interbelică au obținut o anumită prosperitate și o poziție socială, și nu datorită poziției sociale a familiei. Ca grupe de vârstă, au fost avute în vedere toate categoriile. În general, printre cei vizați se aflau, spre exemplu, cei considerați spioni și trădători, dar și femei singure, cu 1-2 copii, ai căror soți se aflau în închisoare sau la muncă forțată, membri ai familiilor, frați, cumnați, bătrâni născuți încă în secolul precedent etc. În ce privește localitatea, cei mai mulți evacuați erau din Bratislava, de pe străzile orașului vechi, ale centrului orașului, în lucrare fiind numite străzile cel mai des întâlnite în documente.

În final, ultimul capitol tratează poziția statului față de persecuțiile din anii '50, în perioada de după noiembrie 1989, evoluția legislației, reabilitările, atmosfera. Din cercetările autoarei, începute în perioada imediat următoare anului 1989, rezultă o totală lipsă de informare asupra problematicii. Cererile de reabilitare au fost tratate în justiție, iar rezultatele proceselor au demonstrat lipsa de obiectivitate, de voință politică. Despăgubirile se obțineau greoi sau nu se obțineau deloc.

Colectarea documentelor pentru această carte a fost începută în anii 1991-1993, în încercarea de a readuce în atenția societății din Slovacia victimele „Acțiunii B” și ale consecințelor ei. Inițiativele autoarei, care s-au soldat cu articole publicate pe parcursul anilor, au avut menirea de a încerca să ofere un suport în soluționarea nedreptăților suferite. Cartea este un document, o dovadă despre un episod din istoria Slovaciei, atât de asemănător cu persecuțiile similare din România comunistă.

Eva Mârza*

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

Pieter M. Judson, *L'Impero asburgico. Una nuova storia*, traducere din engleză în limba italiană de Mario Mansuelli, Keller Editore, Rovereto, 2021, 717 p.

Semnalăm lucrarea de față în speranța că poate fi de interes pentru cercetările românești referitoare la Imperiul Habsburgic, Monarhia Austro-Ungară de după 1867. Este o carte care pledează pentru o nouă paradigmă de înțelegere și interpretare a ceea ce a fost monarhia dunăreană, în sensul de a pune în centrul investigației istoriografice imperiul, cu instituțiile și experiențele comune pe care le-a generat pentru supușii săi, și nu identitățile naționale de pe cuprinsul vastelor sale teritorii. Din această perspectivă, avem de-a face cu o carte „revizionistă”, după cum autorul însuși o definește, o abordare cu care cercetarea științifică din România este mai puțin obișnuită, să zicem, dar care ne obligă să regândim fundamentele epistemologice ale unei direcții de cercetare și să alegem și alte trasee, alte moduri de a vedea și înțelege acest imperiu central-european decât cele cunoscute și atât de mult frecventate în istoriografiile „naționale” din statele succesoriale, în perioada de peste un secol care s-a scurs de la disoluția sa. Nu în ultimul rând, lectura acestei cărți poate fi una incomodă... pentru un cititor atașat de modul în care a fost construită imaginea Imperiului Austriac/Austro-Ungar, în istoriografiile din Europa central-răsăriteană centrate pe primatul unei viziuni de tip „național” asupra trecutului.

Imaginea consacrată, „bătătorită” prin îndelungata sa întrebuințare, în istoriografiile din statele succesoriale, după 1918, a fost aceea a unui Imperiu văzut ca o „închisoare a popoarelor”, o structură statală încremenită în timp, sinonimă cu despotismul, cu ostilitatea față de afirmarea națiunilor, față de modernizare și cultura de tip democratic, în ultimă instanță. S-a simțit astfel nevoia unei lecturi proaspete, a reevaluării acestei teme de studiu, în sensul celor spuse de Liviu Maior într-o excelentă carte apărută în anul 2006, când propunea „un studiu critic și analitic”, care să depășească locurile comune atât de îndelung frecventate în scrisul istoric referitor la Imperiul Habsburgilor¹. Istoriografia românească a încercat și ea, la rândul ei, după 1989, acest efort de redimensionare a perspectivei de abordare a istoriei Imperiului Austriac/Austro-

¹ Maior 2006, p. 12.

Ungar, așa cum arată lucrările, binecunoscute, consacrate de profesorul Maior acestei teme, precum și studiile dedicate loialismului, patriotismului dinastic, mitului „bunului împărat”, în ultimele trei decenii de cercetători ca Toader Nicoară, Din Petre, Mirela Andrei, Sorin Mitu, Ion Cârja, Alexandru Bud. Drept dovadă pentru această nevoie a unei istorii „altfel” a Europei centrale habsburgice, pe care a resimțit-o scrisul istoric din România, este și proiectul de traducere selectivă în limba română a monumentalei lucrări *Die Habsburger Monarchie*, coordonat de profesorul Rudolf Gräf, din care au apărut până acum patru volume, la Editura Polirom².

Revenind la cartea asupra căreia ne-am propus să reflectăm, menționăm mai întâi că autorul, Pieter M. Judson, este din anul 2014 titularul Catedrei de Istoria secolelor XIX-XX de la *European University Institute* din Florența, Italia. Conferințele și publicațiile sale îl acreditează drept un specialist statornic și dedicat al istoriei Imperiului Habsburgic, fiind considerat unul din cei mai buni experți ai acestui domeniu de cercetare la nivel internațional. Volumul de față a apărut inițial în engleză, la Harvard University Press, în anul 2016, fiind tradus apoi în alte câteva limbi.

Structura cărții conține, în deschidere, o mică secțiune tehnică, cu câteva considerații privind modul în care sunt scrise în lucrare numele de persoane și de localități de pe cuprinsul monarhiei dualiste, urmată de considerațiile introductive, opt capitole de conținut, concluziile, note și bibliografie, secțiunea cu mulțumirile autorului și, la sfârșit, indicele analitic al referințelor iconografice (volumul conține imagini de epocă și hărți, în reproducere alb-negru). Pieter Judson susține cu tărie necesitatea ca istoricii să pună în centrul cercetării Imperiul, și nu grupurile lingvistice sau țările definite în baza unei etnii – este o componentă majoră a abordării propuse de autor, care se regăsește la modul enunțiativ încă din titlurile celor opt capitole ale lucrării: *Imperiul accidental* (1), *Servi și cetățeni, imperiu și patrie, 1780-1815* (2), *Un imperiu al contradicțiilor, 1815-1848* (3), *Al cui este imperiul? Revoluțiile de la 1848-1849* (4), *Stil modern la jumătate de secol: afirmarea unui imperiu liberal* (5), *Războaie ale culturilor și războaie pentru cultură* (6), *Imperiul cotidian, imperiul nostru, 1880-1914* (7), *Războiul și construcția statului de către radicali, 1914-1925* (8), la care se adaugă concluziile numite de autor *Epilog: noile imperii*.

Vom reține în cele ce urmează câteva considerații prezentate de autor în *Introducere*, relevante pentru „teza” acestei cărți, respectiv pentru genul de istorie a Imperiului Habsburgic pe care o propune și la care îi îndeamnă pe istoricii interesați de subiect să adere. Astfel, Pieter M. Judson afirmă că numeroase comunități locale din Europa Centrală au participat, din secolul al XVIII-lea până la Primul Război Mondial, la eforturile dinastiei habsburgice de

² Din această serie, cel mai recent apărut este volumul IV, vezi: *Monarhia* 2022.

a construi un stat imperial unificat și unificator. Demersul acestei lucrări constă în a cerceta modul în care instituțiile imperiale, practicile administrative și programele culturale au contribuit la modelarea societății locale în fiecare regiune a Imperiului, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea până în primele decenii ale secolului al XX-lea, precum și maniera în care cetățenii din orice colț al Imperiului au susținut aceste practici și instituții, adaptându-le frecvent propriilor scopuri sau interpretându-le în conformitate cu propriile interese. Luate împreună, procesele complexe de construire a statului imperial au furnizat cetățenilor experiențe colective care se ridicau deasupra diviziunilor lingvistice, confesionale și regionale.

Pieter M. Judson pledează, astfel, pentru o istorie a Imperiului care să aibă în vedere structurile, instituțiile, politicile și administrația imperială, și nu încadrările identitare date de etnie, limbă, confesiune sau teritoriu, este o pledoarie pentru o istorie unificatoare, „globală”, dacă-i putem spune astfel, a Imperiului austriac (Monarhia Austro-Ungară). Autorul își detaliază mai departe perspectiva de cercetare afirmând că în secolul al XVIII-lea suveranii habsburgi au încercat să aplice un sistem unificat și centralizat de instituții în teritoriile pe care le guvernau, multe dintre acestea funcționând în mare măsură după legi, instituții și tradiții administrative proprii. Centralizarea și unificarea noului Imperiu erau fundamentale pentru a se putea afirma ca o mare putere și pentru a respinge în mod eficient loviturile numeroșilor dușmani. În același timp, artizanii Imperiului au încercat să edifice în rândul supușilor conștiința apartenenței la Imperiu: „acest Stat habsburgic – asemeni altor state care se afirmau în Europa – trebuia să fie în măsură să inspire un atașament emotiv în rândul popoarelor sale, încurajându-le să-și lege propriile interese individuale sau colective de cele ale imperiului” (p. 22).

Încă de la început, politicile habsburgice de construire a statului au încercat să se sprijine, implicit sau uneori explicit, pe un număr apreciabil de grupuri și actori sociali. Astfel, în secolul al XVIII-lea, spre exemplu, țărănimia și păturile sociale care dețineau un nivel mediu de instrucție s-au considerat, din motive foarte diferite, beneficiarii indirecti ai reformelor habsburgice; aceste categorii urmându-și propriile interese au ajuns să susțină Imperiul și instituțiile acestuia. Ca urmare a evoluțiilor inovative care s-au făcut simțite pe plan european în domenii ca învățământ, drept, economie, în veacul al XVIII-lea, regimul habsburgic a fost în măsură să elaboreze un model comun de „cetățenie imperială”, care promitea egalitate juridică, respectiv drepturi și obligații egale pentru supuși, viitorii cetățeni. În secolul al XVIII-lea, Habsburgii au dezvoltat politici sociale care au întărit sentimentul de apartenență la Imperiu și au promovat sentimente de natură patriotică față de stat și respect pentru ordinea socială. Învățământul elementar pentru toți în limbile locale, crearea unei birocrății imperiale provenite în mare măsură din clasa mijlocie instruită,

instituirea unui sistem juridic independent și promovarea comerțului liber în interiorul Imperiului au făcut să scadă puterea aristocrațiilor locale și au întărit statutul Austriei ca mare putere. Aceste politici au făcut să crească interesul pentru Imperiu, în societate, mai ales printre cei care beneficiaseră de ele. Deja de la sfârșitul războaielor napoleoniene, numeroase grupuri sociale se identificau puternic cu Imperiul, de la țărani fără pământ la negustori până la clerul local și funcționari. Patriotismul imperial ajunge o forță în Imperiul austriac, chiar dacă aderenții acestuia îl defineau pe baza propriilor interese regionale.

La jumătatea secolului al XIX-lea, continuă Judson, numeroase persoane, nu în ultimul rând o serie de indivizi de orientare naționalistă, își descriau concepția economică și programele politice pe baza unor beneficii care derivau din contextul comun al Imperiului. Reforma constituțională a determinat societatea locală să se mobilizeze pentru a participa direct la instituțiile imperiale. Crearea la jumătatea secolului al XIX-lea a unor consilii comunale alese de cetățeni, alături de alegerile pentru dietele regionale și pentru parlamentul imperial, au adus tot mai multe persoane în centrul unei vieți publice al cărui caracter specific era determinat de instituțiile imperiale.

Pentru a rezuma, reținem că o idee fundamentală a autorului acestei cărți constă în faptul că Imperiul, prin organizare, instituții, prin reformele și politicile sale, a dezvoltat în timp un mod de existență și funcționare tot mai pronunțat integrativ, atrăgând și implicând cercuri și categorii tot mai largi din rândul locuitorilor săi.

O altă idee importantă, pe care se sprijină viziunea autorului și demersul de cercetare al acestei cărți este că lucrarea propriu-zisă reprezintă „o disertație despre caracterul, despre dezvoltarea și despre moștenirea permanentă a imperiului în Europa centrală și orientală” (p. 30). Lucrarea nu se dorește a fi una exhaustivă, autorul își asumă anumite limite și lacune ale studiului propus, despre care afirmă că sunt inevitabile pentru „o carte ghidată mai mult de teme revizioniste, pentru a vedea de ce imperiul și instituțiile sale au contat atât de mult pentru atât de multe persoane și o perioadă atât de lungă” (p. 30).

Spre finalul considerațiilor introductive, din care am dorit să spicuiim câteva idei sub forma acestor sumare note de lectură, Pieter M. Judson reia și subliniază ideea de bază a demersului său, afirmând că această carte cere istoricilor să facă din Imperiul Habsburgic un subiect de cercetare istorică, „punând în prim-plan experiențele comune ale imperiului”. Lucrarea investighează modul în care instituțiile imperiale, practicile administrative și programele culturale au contribuit la a da formă societăților locale în toate regiunile sale, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în primele decenii ale secolului al XX-lea. Demersul de cercetare propus de autor examinează modul în care aceste elemente comune au oferit cetățenilor din toate colțurile Imperiului experiențe care se ridicau deasupra diviziunilor lingvistice, confe-

sionale și regionale, precum și a limitelor cronologice. Chiar și după ce Monarhia Habsburgică a încetat în mod formal să mai existe, în noiembrie 1918, elementele comune ale tradiției imperiale au continuat să modeleze așteptările multor persoane, atât în ceea ce privește beneficiile sociale sau serviciul militar, cât și referitor la funcționarea vieții politice. De asemenea, chiar și politicienii „naționali” de prim rang, din statele successorale, ca Thomas Masaryk (1850-1937) în Cehoslovacia, Alcide de Gasperi (1881-1954) în Italia sau Anton Korošec (1872-1940) în Iugoslavia, au fost puternic influențați de experiențele lor formative din perioada Imperiului. Aceștia au adoptat frecvent legi, practici și instituții preexistente, pentru statele lor, respingând, totodată, cu tărie, orice moștenire a Imperiului, pe care au considerat-o incompatibilă cu democrația și autodeterminarea națională.

Istoricii sunt chemați, așadar, la o lărgire a perspectivei de abordare, în care să facă abstracție de statele naționale care compun astăzi harta Europei Centrale și să se concentreze în schimb pe Imperiu ca temă și argument de studiu; aceasta poate genera o nouă istoriografie, despre care autorul spune că nu trebuie să fie una specifică, ci că sunt necesare mai curând „istorii alternative” pe scară largă, prin care să se poate organiza noua perspectivă de cercetare a Imperiului Habsburgic.

În fine, Pieter M. Judson intitulează semnificativ epilogul cărții, vorbind despre „noile imperii”, cu referire la statele successorale: trei state noi (Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia) și alte patru deja existente (Austria, Ungaria, Italia și România), toate acestea definindu-se ca state-națiuni constituite pe baza principiului autodeterminării naționale. Având în vedere caracterul pronunțat multietnic al unora dintre ele, ca de pildă Cehoslovacia, Polonia, România, care au inclus în teritoriile încorporate de ele minorități naționale semnificative numeric, este recomandabil, în opinia autorului, ca aceste state-națiuni să fie redefinite ca „mici imperii”. În același timp, experiența imperială a continuat într-o serie de teritorii care aparținuseră anterior de monarhia dunăreană să structureze culturile memoriei și în mod special comemorările celor morți în război, așa cum este cazul regiunii Trentino, din nordul actualei Italii, fost teritoriu al Imperiului. Nu în ultimul rând, o anumită „forma mentis”, un tip de mentalitate colectivă, forjate în perioada Imperiului, au orientat după 1918 politici statale și practici populare și au influențat concepțiile populațiilor locale în ceea ce privește noile lor raporturi cu puterea statală.

În finalul acestor comentarii, dorim să mai adăugăm câteva gânduri în legătură cu abordarea pe care o propune Pieter M. Judson și cu această „nouă istorie” a Imperiului Habsburgic pentru care pledează lucrarea de față. O viziune asupra istoriei Imperiului luat ca întreg este mai mult decât necesară, pentru că, astfel, se pot depăși perspectivele avansate de istoriografiile „naționale”, din statele successorale, care, cu toate meritele lor, sunt inevitabil parțiale și

unilaterale, abordând diferite capitole ale istoriei Imperiului din perspectiva parcursului și a experienței unui singur popor. Abordarea propusă de Judson, cu accentul pus pe experiența comună de care au avut parte popoarele în Imperiu, este, în acest sens, un îndemn la depășirea unei viziuni „parohiale”, înguste și limitate, prin punerea unei problematici „naționale” într-un context mai larg, al structurilor, instituțiilor și politicilor desfășurate de Imperiu din secolul al XVIII-lea până la dispariția sa.

Suntem, de asemenea, de acord că o perspectivă „supranațională” cu privire la imperiul dunărean are șansa de a fi mai aproape de adevăr sau, în orice caz, mai echidistantă, în special pe teme și subiecte față de care istoriografiile din statele succesore au abordări discordante. Este bine cunoscut faptul că scrisul istoric din țările care funcționează între fruntariile fostului Imperiu Austro-Ungar a dezvoltat versiuni proprii și abordări polemice în legătură cu teme delicate, „sensibile”, așa cum este, pentru a cita un exemplu la îndemână, poziția diferită a celor două istoriografii, română și maghiară, în legătură cu problema Transilvaniei. În mod inevitabil istoriografiile din statele succesore au avut de-a lungul timpului o agendă „națională”, pentru a-i spune astfel, pe care au susținut-o și argumentat-o frecvent prin mijloace polemice, încercând să demonstreze justetea propriilor teze.

Istoriografiile din statele pe care le numim succesore au însă merite incontestabile, în primul rând prin faptul că datorită efortului lor au intrat în circuitul științific surse documentare circumscrise unor arii cultural-lingvistice bine delimitate și care sunt indispensabile pentru un demers de sinteză și, respectiv, pentru o viziune mai amplă și unificatoare, așa cum o propune Judson. Avem apoi numeroase reconstituiri monografice și studii punctuale, esențiale pentru înțelegerea unor problematici de anvergură locală, de asemenea, importante pentru o perspectivă de ansamblu și pentru elaborarea mult doritelor sinteze.

Trebuie să adăugăm însă și faptul că această „nouă istorie” a Imperiului Habsburgic, pentru care militează Pieter M. Judson, nu este, în realitate, una foarte „nouă”, dacă ținem seama că Liviu Maior, spre exemplu, sprijinindu-se pe achiziții relevante ale istoriografiei internaționale, propunea în lucrarea publicată în 2006, din care am citat mai sus, depășirea canonului istoriografic tradițional cu privire la Imperiul Habsburgic în favoarea unei perspective mai ample și mai cuprinzătoare³.

O privire chiar și „în diagonală” asupra dezbaterii istoriografice de dată recentă asupra acestei problematici relevă că avem de-a face, într-adevăr, cu o „revenire” a imperiului printre istorici sau, pentru a vorbi în alți termeni, cu o deplasare de accent dinspre statul-națiune înspre imperiu, la nivelul reflecției

³ Maior 2006, p. 5-13, 273-282, *passim*.

intelectuale privind parcursul istoric al continentului european⁴. Este vorba foarte probabil aici, măcar pe alocuri, și de abordări și raportări marcate de o anume nostalgie față de epoca Habsburgilor, de care unii istorici nu sunt străini. Imperiul a stârnit de altfel, la scurt timp sau după multe decenii de la prăbușirea sa, nostalgii de tot felul, pe care le regăsim în memorialistica și în literatura de după 1918. A fost nostalgia după o lume iremediabil pierdută, după acea „belle époque” de la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care, odată cu trecerea timpului, începea să capete trăsăturile unui mit, în anumite segmente ale sensibilității colective post-habsburgice, precum și în creația culturală central-europeană de după „Marele Război”. Dacă-l (re)citim pe Claudio Magris aflăm că mitul habsburgic a fost o realitate la nivelul universului literar central-european de după 1918⁵. O reevaluare pozitivă a Mitteleuropei habsburgice s-a putut constata în anumite medii cu preocupări culturale din statele comuniste ale Europei Centrale de după cel de Al Doilea Război Mondial (Ungaria, Cehoslovacia), pentru care vremurile de altădată ale Monarhiei dualiste apăreau ca o „vârstă de aur” în raport cu prezentul cenușiu impus de totalitarismul comunist. Nu în ultimul rând, interesul pentru formula de tip imperial, creată și gestionată de Habsburgi câteva secole în Europa Centrală, poate avea legătură cu sensibilitățile și realitățile politice din lumea contemporană, în care a fost realizată și făcută să funcționeze construcția „europeană”, Europa unită, bazată pe instituții, structuri și practici care se află dincolo și deasupra statului național. În ce măsură Imperiul Habsburgic, respectiv Monarhia Austro-Ungară, a fost un precursor al Uniunii Europene, este o întrebare pe care unii analiști din acest spațiu pe care-l străbate fluviul Dunărea în drumul său spre vărsarea în Marea Neagră și-au pus-o nu o dată și nu în termeni lipsiți de seriozitate. Aceasta pentru că, nu-i așa..., istoria este politică în trecut, iar politica este istorie în prezent!

Cartea lui Peter M. Judson este, în orice caz, de neocolit pentru o documentare „adusă la zi” pe teme legate de istoria acestui spațiu cu epicentrul la Viena, Imperiul Austriac, Monarhia Austro-Ungară de mai târziu. În cadrul restrâns al acestei prezentări nu ne-am propus să zăbovim asupra elementelor de factologie și de procesualitate istorică, la care ne invită conținutul propriu-zis al volumului, ci să evidențiem în linii mari perspectiva, elementele care țin de viziune și de abordarea propusă de autor. Lucrarea de față prilejuiește însă și unele perplexități, este vorba de afirmații nesustenabile, care nu rezistă la o analiză critică onestă și de bună credință. Vom cita numai una dintre acestea, aflată în carte la pagina 578: „România, stat deja existent, care în termeni

⁴ Cităm, în acest sens, două lucrări mai mult decât relevante: Mazohl, Pombeni 2012; Leonhard, von Hirschhausen 2014.

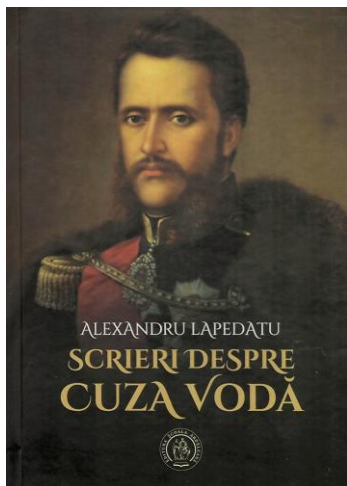
⁵ Magris 1963.

procentuali a dobândit cea mai mare parte a noilor teritorii datorită Conferinței de Pace [...]”. A sugera că România Mare este o creație a Conferinței de Pace de la Paris și nimic mai mult reprezintă un enunț superficial și reduționist, cel puțin, care nici măcar nu este unul original, fiind preluat în mod evident din arsenalul propagandistic vehiculat din perioada interbelică până în prezent de „anumite medii”, frustrate de construcția geopolitică a Europei Central-Răsăritene de după 1918. Dar despre onestitatea istoricului, profesionalism și propagandă în „aria de jurisdicție” a muzei Clio astăzi, în Europa secolului XXI, vom vorbi altădată!

Abrevieri bibliografice

- Lenohard, von Hirschhausen 2014 – Jörn Leonhard, Ulrike von Hirschhausen, *Imperi e stati nazionali nell'Ottocento*, traducere în italiană de Marco Cupellaro, Bologna, 2014
- Maier 2006 – Liviu Maier, *Habsburgi și români. De la loialitate dinastică la identitate națională*, București, 2006
- Magris 1963 – Claudio Magris, *Il mito asburgico nella letteratura austriaca moderna*, Torino, 1963
- Mazohl, Pombeni 2012 – Brigitte Mazohl, Paolo Pombeni (a cura di), *Minoranze negli imperi. Popoli fra identità nazionale e ideologia imperiale*, Bologna, 2012
- Monarhia 2022 – *Monarhia Habsburgică (1848-1918)*, vol. IV. *Problema confesională*, ediție în limba română coordonată și îngrijită de Rudolf Gräf, traducere de Mircea-Gheorghe Abrudan, Ioana Florea, Loránd Mádly, București, 2022

Ion Cârja*

Alexandru Lapedatu, *Scrieri despre Cuza Vodă*, ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de Ioan Bolovan, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2023, 279 p.

Volumul de față ne readuce în atenție o mare figură a modernității românești, pe domnitorul Unirii Principatelor, Alexandru Ioan Cuza. Suntem invitați să reflectăm la unul dintre momentele „întemeietoare” ale statalității românești moderne, dubla alegere a lui Cuza la 5 și respectiv 24 ianuarie 1859, precum și la personalitatea de excepție a lui Alexandru Ioan I, care continuă până astăzi să stârnească interesul și să motiveze incursiuni ale istoricilor dornici să

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

purceadă, cu ajutorul surselor, pe „urmele” sale.

Publicarea acestei cărți a fost prilejuită de un moment comemorativ, împlinirea în primăvara anului 2023 a unui secol și jumătate de la trecerea la cele veșnice a lui Alexandru Ioan Cuza (născut la 20 martie 1820, la Bârlad, și decedat în ziua de 15 mai 1873, la Heidelberg, în Germania). Prin intermediul acestui volum sunt reeditate șapte studii scrise de Alexandru Lapedatu, istoric cu origini ardelenice care a participat din plin la edificarea instituțională și la demersul academic și de cercetare din primele decenii de după formarea României Mari. Îngrijitorul acestei ediții este profesorul Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române și director al Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, cel care a avut inspirația de a readuce în circuitul științific un proiect istoriografic mai puțin cunoscut chiar și în zona cercetării de specialitate, constând din preocupările lui Alexandru Lapedatu pentru personalitatea unuia dintre marii întemeietori ai României moderne, Alexandru Ioan Cuza.

Volumul se deschide cu un *Studiu introductiv* consistent, semnat de Ioan Bolovan, urmat de o *Notă asupra ediției*, după care urmează șapte studii aparținând lui Alexandru Lapedatu, care fac obiectul prezentei restituiri. O secțiune de *Bibliografie selectivă* și *Indicele de nume proprii și nume comune* sunt plasate la sfârșitul lucrării.

Lucrarea este rezultatul unei duble intenționalități istoriografice, aceea de a repropune un capitol major din istoria modernă românească, reprezentat de domnia și activitatea lui Cuza, precum și readucerea în atenția cercetării istorice de azi a unui segment semnificativ din opera unuia dintre „clasicii” istoriografiei românești din Transilvania interbelică, profesorul Alexandru Lapedatu. Despre toate acestea aflăm detalii în studiul introductiv, compus din următoarele capitole: *Considerații generale*, *Alexandru Ioan Cuza: lumini și umbre*, *Alexandru Lapedatu: savant și patriot luminat*, *Alexandru Lapedatu și Alexandru Ioan Cuza*. Demersul restituitiv al profesorului Bolovan este unul binevenit și dintr-o altă perspectivă, aceea a memoriei colective românești în durată lungă, să-i spunem, faptul că pune în lumină două personalități de referință pentru ceea ce a însemnat construcția modernității românești care au avut un destin asemănător: Cuza, tratat cu ingraturitudine, a trăit după 11/23 februarie 1866 restul zilelor în exil unde a și murit, iar Alexandru Lapedatu a fost încarcerat de reprezentanții totalitarismului comunist instalat în România după cel de-al Doilea Război Mondial și a murit în închisoarea de la Sighet.

Primul studiu inclus în volumul de față, intitulat *Viața politică internă a Principatelor Unite sub Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)*, inițial o comunicare susținută de Alexandru Lapedatu în 1930, ulterior tipărit sub formă de extras și într-un volum apărut în 1932, realizează o analiză temeinică a domniei lui Cuza din perspectiva vieții politice interne; este un text consistent, cu numeroase date

și informații despre tema cercetată. Urmează un studiu despre unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Cuza, *Între Cuza Vodă și Costache Negri*, cel care a fost numit „adevăratul Ministru de Externe al lui Alexandru Ioan I”. Mai departe avem două texte, *Austria și lovitura de stat de la 2/14 mai 1864* și *Austria și reforma agrară din 1864*, care sunt complementare sub raportul conținutului, în sensul că se referă la două momente de importanță majoră ale domniei lui Cuza: lovitura de stat de la 2 mai 1864 și promovarea legii rurale puțin mai târziu, în vara aceluiași an. Aceste studii se remarcă prin contribuții documentare prețioase, rezultate din valorificarea unor documente identificate de Lapedatu în arhive externe, în special în cele de la Viena.

În ordinea includerii în volum, găsim în continuare studiul intitulat *În cheștiunea dizgrațierii lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă*, care prezintă o secvență mai puțin cunoscută, respectiv prima criză în raporturile dintre Cuza și premierul său, petrecută la începutul lunii septembrie 1864, un episod care preliminează înlăturarea lui Mihail Kogălniceanu din fruntea guvernului, la începutul anului 1865. Contribuția care urmează, *Preludiile căderii lui Cuza Vodă*, discută importanța momentului din 3/15 august 1865, cunoscut și sub numele de „mișcarea revoluționară din București”, un episod deosebit de tensionat care a anticipat înlăturarea de pe tron a domnitorului, în iarna anului următor. Prin acest text, Alexandru Lapedatu aduce o contribuție semnificativă la istoriografia temei, punând în evidență rolul factorului intern în declanșarea sfârșitului domniei lui Alexandru Ioan I, oferind în acest sens date și informații interesante. Grupajul de articole din care se compune ediția de față se încheie cu materialul intitulat *11 februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac*, prin care autorul nu aduce informații noi, dar oferă în schimb reflecții și comentarii care aprofundează unele aspecte din desfășurarea celui mai dramatic episod din domnia lui Alexandru Ioan I, înlăturarea acestuia de la putere de către „monstruoasa coaliție”.

Parcurgând cele șapte studii, realizăm că „întâlnirea” lui Alexandru Lapedatu cu această temă de cercetare n-a fost una conjuncturală și pasageră, un demers făcut în scopuri divulgative, ci o direcție de studiu asumată cu toată seriozitatea, pentru care s-a documentat temeinic și a reușit să ofere interesante contribuții documentare și interpretative. Interesul lui Alexandru Lapedatu pentru domnia și personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza este semnificativ și dintr-o altă perspectivă, aceea a accesării de către istoricii ardeleni, în România Mare, a unor teme și subiecte din „patrimoniul” istoriografic național extracarpatic. Abordarea de către istoricii din vechiul regat a unor problematici din istoria provinciilor unite cu România în 1918 (Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia), respectiv interesul unor cercetători din aceste regiuni pentru teme, subiecte și personalități din „România veche”, este o problemă interesantă de istoria istoriografiei despre care nu s-a scris prea mult până acum și care ar

merita aprofundată cu un alt prilej. Alexandru Lapedatu se numără printre cei care, din punctul de vedere al orizontului tematic în care și-a înscris șantierul de cercetare, „a trecut Carpații” după 1918, nelimitându-se numai la teme și subiecte de istorie transilvană, după cum rezultă și din contribuțiile incluse în acest volum restitativ.

Reintroducând în circuitul științific prin reeditare aceste studii semnate de Alexandru Lapedatu, Ioan Bolovan ni-l readuce în atenție pe Alexandru Ioan Cuza, un personaj cu adevărat de excepție datorită contribuției sale la edificarea României moderne. Dincolo de ipostaza sa consacrată de Domn al Unirii de la 1859 și de constructor al statalității românești moderne, Cuza poate stârni interes și admirație la distanță de secole după plecarea sa în altă dimensiune a existenței, printr-un parcurs de viață extrem de dens și de variat, în care a asumat roluri publice de importanță fundamentală și a avut, deopotrivă, o viață privată deosebit de interesantă, cu episoade și secvențe de neocolit de către biografii săi, așa cum este relația amoroasă cu prințesa sârbă Maria Obrenovici. Domnitorul și reformatorul nu epuizează întreaga personalitate a lui Alexandru Ioan Cuza, pentru că el a fost prin excelență un om al vremii sale, care și-a trăit viața din plin și a avut toate trăsăturile unui personaj al epocii romantice.

Ion Cârja*

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.